

วัฒนธรรมดนตรีและการแสดงที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมลิมอีสาน

Music Culture and Performance on Isan Buddhist Chapel Painting

กล้า ศรีเพชร¹

Kla sriphet

บทคัดย่อ (Abstract)

งานวิจัยนี้ความมุ่งหมายเพื่อศึกษา 1. สภาพทั่วไปของภาพจิตรกรรมบนผนังลิมอีสาน 2. วัฒนธรรมดนตรีและการแสดงที่ปรากฏบนจิตรกรรม ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 76 คน ซึ่งประกอบไปด้วย 1) กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) จำนวน 8 คน 2) ผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) จำนวน 8 คน 3) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป จำนวน 60 คนวิเคราะห์ตามความมุ่งหมาย ผลการวิจัยพบว่า 1) ภาพจิตรกรรมส่วนใหญ่วาดขึ้นหลังจากสร้างโบสถ์เสร็จ อายุประมาณ 80-100 ปี เลือกศึกษา 7 แห่ง ศิลปินได้วาดภาพทั้งด้านในและด้านนอก ด้านในจะวาดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ด้านนอกจะวาดเกี่ยวกับภาพพุทธประวัติ นิทานชาดก ไตรภูมิ นิทานพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังวาดเกี่ยวกับวิถีชีวิตประเพณีพิธีกรรม 2) วัฒนธรรมดนตรีและการแสดงที่ปรากฏบนพบ 2 ประเด็น คือ (1) วัฒนธรรมดนตรีและการแสดงที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลางของไทย (2) วัฒนธรรมหมอลำหมอแคนเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านประจำท้องถิ่นแพร่หลายทั่วภาคอีสานสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ (Keywords): วัฒนธรรม; ดนตรี; การแสดง; จิตรกรรม; ลิมอีสาน

Abstract

This article aimed to 1) study the general condition of the Chapel Painting Isan, 2) study the musical culture and performances that appear on the researcher used a qualitative research methodology to study the data from the documents and the field. 76 respondents comprising 1) Key Informants 8 people 2) Casual Informants 8 3) General Informants 60 people; Data from documents and fieldwork were analyzed and presented by means of descriptive analysis. 1) Most of the paintings were painted after the church was completed, aged 80-100 years, selected 7 places to study. The artist has painted both inside and outside. Inside is painted about the Buddha. Outside, there are paintings about Buddha's history, Jataka tales, Traiphum,

Received: 2022-03-20 Revised: 2022-04-21 Accepted: 2022-04-25

¹ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น Faculty of Fine and Applied Arts Khon Kaen University. Corresponding Author e-mail: klasriphet9@gmail.com

and folk tales. It also draws on the way of life, traditions, rituals. 2) Music culture and performances appearing on two issues: (1) Music and performance culture influenced by central Thailand. (2) Mor Lam culture, Mo Khaen, is a local folk performance art that has been spread throughout the Isan region until the present.

Keywords: Music; Culture; Performance; Isan Buddhist Chapel; Painting

บทนำ (Introduction)

มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์นั้นนิยมเขียนภาพไว้บนผนังถ้ำ หรือหน้าผาหิน ศิลปะถ้ำหรือภาพเขียนสีนี้ (ROCK PAINTING) ถือว่าเป็นงานศิลปกรรมที่มนุษย์ในสมัยนั้นเขียนขึ้นเพื่อสะท้อนให้เห็นการดำรงชีวิต หรือความเชื่อต่างๆ เมื่อศึกษาวิธีการเขียนภาพบนผนังถ้ำแล้ว ผนังหินที่ใช้เขียนส่วนใหญ่เป็นหินทราย ส่วนที่พบเป็นผนังหินปูนก็มีเช่น ที่ภูผาซ่อง อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย การที่เลือกใช้ผนังหินทรายนั้นเนื่องจากมีผิวหน้าค่อนข้างเรียบ หากมีการแตกตัวออกจากกันก็จะมีรอยแตกที่ตรง ส่วนวิธีการเขียนบนผนังถ้ำที่ภาคอีสานนั้นพบว่า มีลักษณะ ดังนี้ เริ่มต้นจากการเขียนเป็นโครงร่างของภาพก่อนแล้วจึงระบายสีทีบ เป็นภาพที่ไม่ต้องการแสดงรายละเอียด พบบางภาพยังเป็นเส้นร่างอยู่ ระบายสีทีบไม่หมด เส้นร่างมักเป็นสีดำ ส่วนสีแดงหรือสีน้ำตาลแดงมักใช้ระบายเป็นสีทีบ มักเขียนเป็นภาพคน ซึ่งเขียนเป็นกลุ่มเหมือนจะบอกเหตุการณ์ของยุคสมัย และภาพสัตว์ที่พบเห็นในยุคนั้นได้แก่ วัว หมา สัตว์เลี้ยง เพื่อจะบอกลักษณะของสัตว์หรือวิธีการล่าหรือจับสัตว์ หรือบอกบริเวณนั้นมีสัตว์ชนิดนี้อยู่ เช่น กลุ่มภาพที่ผาแต้มอำเภอโขงเจียม บางแห่งเขียนเพื่อแสดงพิธีกรรมบางอย่างเช่น ภาพเขียนที่เขาปลาร้า จังหวัดอุทัยธานี มีภาพคนสวมหัววก ในภาคอื่นนั้นพบว่ามีภาพเขียนภาพลายเส้นและมีเส้นขวางหรือประจุดอยู่กลางลำตัวเรียก ภาพเอกรีย์ พบที่เขาปลาร้า อำเภอลานสักจังหวัดอุทัยธานีเป็นภาพคน วัวหรือควาย และหมา อีกทั้งรู้จักนำสีแดงมาเขียนบนภาชนะดินเผาแทนลายเชือกทาบที่มีมาแต่เดิม ดังจะเห็น ได้จาก ภาชนะดินเผาที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานีเป็นต้น (พัชรี สาริกบุตร, 2553) ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ได้คิดเครื่องมือสำหรับถ่ายภาพจึงเป็นการบันทึกเรื่องราวนับแต่นั้นมาควบคู่กันกับภาพเขียน ภาพเขียนมีมาตั้งแต่ยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยมีการเขียนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ลงบนผิงผาหรือผนังถ้ำ ทำให้เราได้รู้ถึงเรื่องราวเกี่ยวกับคนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และมีการเขียนภาพสีสืบเนื่องมาจนถึงในยุคปัจจุบัน มีการพบหลักฐานต่าง ๆ อยู่กระจายทั่วไปในภาคอีสาน

ภาพเขียนสีนี้ ถือว่าเป็นงานศิลปกรรมที่มนุษย์ในสมัยนั้นเขียนขึ้นเพื่อสะท้อนให้เห็นการดำรงชีวิต ชาวบ้านเชียง สมัยก่อนประวัติศาสตร์ หลังจากทำหม้อไหสำหรับเป็นเครื่องเช่นได้เป็นอย่างดีแล้ว ก็คงคิดดัดแปลงวิธีทำ คือแทนที่จะใช้สีแดงโรยลงไปในศพ กลับใช้สีทาลงไป บนผิวหม้อทั้งใบ ทำให้หม้อมีสีแดงสวยงามมากและปรากฏว่านอกจากหม้อไหที่มีลายเขียนสีแดงแล้ว ชาวบ้านเชียงสมัยนั้นได้นำก้อนสีแดงใส่ไว้ในหม้อวางกับศพด้วยสีแดงจึงเป็นสีสำคัญที่ใช้ในสังคมของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ทั้งพิธีศพและการใช้เขียนภาพผนังถ้ำ โดยเฉพาะเป็นสีที่มีความสดและเห็นได้ชัดเจนในระยะไกล และยุคสมัยศิลปะถ้ำที่พบในภาคอีสานนั้น นักโบราณคดีไทย สันนิษฐานว่า

มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ได้เขียนขึ้นในสังคมสิริกรรมหรือยุคโลหะอายุไม่เกิน 3,600-3,000 ปีมาแล้ว ซึ่งเป็นช่วงระยะที่มีความเจริญเติบโต และมีผลผลิตทางการเกษตรด้วยวิธีการเพาะปลูกในระบบกักเก็บน้ำ รู้จักใช้เหล็กสร้างเครื่องมือเกษตรและใช้ควายไถนาพรวนดิน จึงทำให้ประชากรในสังคมสิริกรรม มีความเป็นอยู่ดี และมีการขยายพื้นที่ทำการเพาะปลูกไปทั่วภาคอีสาน ชุมชนสิริกรรมนี้รู้จักนำสีแดงมาเขียนบนภาชนะดินเผาแทนลายเชือกทาบที่มีมาแต่เดิม ดังจะเห็นได้จากภาชนะดินเผาที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี (พัชรีย์ สาริกบุตร, 2553) มนุษย์ในสมัยโบราณให้ความสำคัญเกี่ยวกับเขียนภาพเพราะเป็นสิ่งที่ใช้แสดงความรู้สึกนึกคิดตลอดจนถ่ายทอดเรื่องราวในช่วงเวลานั้น

จิตรกรรมฝาผนังอีสาน หรือฮูปแต้ม เป็นศิลปะที่คุณค่าแสดงออกมาจากร่องรอยทั้งคดีโลกและคดีธรรม โดยผ่าน รูปทรง สี ปริมาตร และจัดองค์ประกอบ ตามจินตนาการของช่าง ผู้รังสรรค์ ภาพสะท้อนให้มโนภาพ ชีวิตจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด ขนบธรรมเนียมประเพณี สังคมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชาติ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้าเรื่องเกี่ยวกับ ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชนพื้นถิ่น ซึ่งองค์ประกอบศิลปะของฮูปแต้มอีสาน ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ช่างจะมีอิสระในการแสดงออกอย่างเต็มที่ ช่างจะเลือกสรรเรื่องราวจากพุทธประวัติหรือจากวรรณกรรมพื้นบ้านเฉพาะส่วนที่ประทับใจนำมาพรรณนาด้วยเส้นสีและองค์ประกอบภาพที่ต่อเนื่องกันไป จากภาพหนึ่งเชื่อมต่อกับอีกภาพหนึ่ง (ไพโรจน์ สโมสร, 2532) จิตรกรรมส่วนใหญ่ช่างเขียนมักนิยมเขียนไว้ตามผนังโบสถ์หรือที่ภาคอีสานเรียกว่า “สิม” ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่พบได้ในอีสาน

สภาพปัญหาในปัจจุบันสิมและจิตรกรรมฝาผนัง(ฮูปแต้ม)ถูกทิ้งร้างและขาดการเหลียวแลและนับวันจะสูญสลายไปตามกาลเวลา ผลงานจิตรกรรมฝาผนังอีสานจึงมีความสำคัญ และมีคุณค่าหลายประการที่ควรดำรงรักษาไว้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาและสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชาติที่ควรหวงแหนไว้ และถึงแม้ว่าในปัจจุบันได้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา วัฒนธรรมขนบประเพณี และสิ่งที่แฝงเร้นในผลงานจิตรกรรมฝาผนังบ้างแล้วก็ตาม งานวิจัยนี้มีประสงค์ที่จะศึกษาเรื่องราวที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังรวมทั้งสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และมุ่งศึกษาวัฒนธรรมด้านดนตรีและการแสดงซึ่งเป็นภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมในสมัยนั้น อันจะเป็นหลักฐานอ้างอิงเพื่อการขยายผลในเชิงวิชาการให้กว้างออกไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Research Objective)

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของภาพจิตรกรรมบนผนังสิมอีสาน
2. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงที่ปรากฏบนจิตรกรรมสิมอีสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีขั้นตอนดังนี้

พื้นที่ศึกษาคือภาคภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยได้แก่ จังหวัดมหาสารคาม วิทยางหวงวาราม สิมวัดโพธาราม สิมวัดป่าเรไร จังหวัดขอนแก่น สิมวัดมัชฌิมวิทยาราม สิมวัดสระบัวแก้ว จังหวัดร้อยเอ็ด สิมวัดกลางมิ่งเมือง และวัดบ้านประตูลุย การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย ประชากร 3 กลุ่มคือ เจ้าอาวาสผู้รู้ในท้องถิ่นจำนวน 18 รูป/คน ประชาชนที่มีบทบาทเกี่ยวกับการทำนุบำรุงรักษา กิจกรรมฝาผนัง จำนวน 30 คนและศิลปินสาขาทัศนศิลป์และศิลปินนักดนตรี จำนวน 15 คน รวมทั้งหมด 63 คน เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูลประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต การสนทนากลุ่ม ตรวจสอบโดยใช้เทคนิคการแบบสามเส้า ตามประเด็นที่กำหนดในการวิจัย นำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

1. รูปแบบของการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้ใช้รูปแบบของการวิจัยแบบคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นไปที่การลงสนามเก็บรวบรวมข้อมูล ภาคสนาม มีการตรวจสอบข้อมูล และนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ตามความมุ่งหมาย โดยได้วิเคราะห์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของภาพถ่ายในจังหวัดมหาสารคาม โดยการวิเคราะห์วัฒนธรรมประเพณี ศิลปะการแสดงที่มีอยู่ในภาพถ่ายภายในสิม ของภาคอีสานโดยใช้แนวคิดทฤษฎีมาใช้ในการวิเคราะห์เพื่อให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายของงานวิจัย

2. ประชากรผู้ให้ข้อมูล

5.1 ประชากรที่ศึกษา ผู้วิจัยเน้นศึกษาจากกลุ่มประชากรที่เกี่ยวข้องกับภาพเขียนและภาพถ่ายของ จังหวัดมหาสารคาม

5.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ที่ผู้วิจัยได้เลือกมาเป็นผู้ให้ข้อมูล จะเลือกจากกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ เกี่ยวกับภาพเขียน ภาพถ่าย และประวัติความเป็นมาของพื้นที่วิจัยประกอบด้วยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้

5.2.1 กลุ่มผู้รู้ (Key Informant) ใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสังเกตและการสัมภาษณ์ จำนวน 20 คน

1) ผู้รู้ภาครัฐ ซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องโดยตรงในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องภาพเขียน ภาพถ่าย และประวัติศาสตร์ของจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 4 คน

2) ผู้รู้ภาคเอกชน ได้แก่ ช่างภาพ ช่างเขียนภาพจิตรกรรมทุกประเภท นักประวัติศาสตร์ รวมเป็น 6 คน

3) ผู้รู้ภาคชุมชน ได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน ผู้อาวุโส พระสงฆ์ ลูกหลานของช่างบรรพชน จำนวน 10 คน

5.2.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informant) ใช้การเก็บข้อมูลโดยการสังเกตและการสนทนากลุ่ม ได้แก่ กลุ่ม สำนักศิลปากร กลุ่มนักประวัติศาสตร์ กลุ่มช่างภาพ กลุ่มช่างเขียนภาพในปัจจุบันที่มีความรู้เกี่ยวกับงานช่างเขียนภาพในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม ได้แก่กลุ่มช่างพื้นบ้าน

กลุ่มช่างเขียนทั่วไป ศิลปิน ครู อาจารย์ พระสงฆ์ ผู้นำหมู่บ้าน และนักศึกษาศิลปะ รวมทั้งสิ้น 40 คน

5.2.3 กลุ่มประชาชนทั่วไป (General Informant) โดยการสังเกตและการสนทนา กลุ่มประชาชนตามสภาพแวดล้อมแหล่งที่มีภาพถ่ายและภาพเขียนในจังหวัดมหาสารคาม และกลุ่มคนที่สัมผัสกับผลงานถ่ายภาพและงานเขียนภาพ จำนวน จำนวน 4 กลุ่ม กลุ่มละ 10 คน รวม 40 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 แบบสำรวจเบื้องต้น (Basic Survey) แบบสำรวจ ใช้สำรวจพื้นที่ ภูมิทัศน์ ของชุมชน สภาพความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ

1.2 แบบสัมภาษณ์ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับ การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดมหาสารคามผ่านภาพเขียนและภาพถ่าย

1.3 แบบสังเกต ได้แก่ แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยเริ่มการสังเกตสภาพทั่วไป

1.4 แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยตั้งกรอบแนวคิดและรูปแบบการสนทนา การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดมหาสารคามผ่านภาพเขียนและภาพถ่าย

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study) การวิจัยครั้งนี้ใช้ข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก ประกอบด้วย

2.1 เก็บข้อมูลเชิงเอกสารและการสำรวจเบื้องต้น (Basic Survey) โดยการสำรวจพื้นที่ ภูมิทัศน์ ของชุมชน สภาพความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ

2.2 การสัมภาษณ์ (Interview) โดยผู้ศึกษาใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และแบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มประชาชนทั่วไปเพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดมหาสารคามผ่านภาพเขียนและภาพถ่าย

2.3 การสังเกต (Observation) โดยผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ควบคู่กันไปในขณะที่สัมภาษณ์พูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดมหาสารคามผ่านภาพเขียนและภาพถ่าย

2.4 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยผู้วิจัยเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจำนวน 9-10 คนมา ร่วมสนทนา เพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสถานที่วิจัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ข้อมูลจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลจากการบันทึกรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยจำแนกข้อมูลแยกออกประเด็นตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่ตั้งไว้ และตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้องอีกครั้งเพื่อได้มีความครบถ้วนเพียงพอเหมาะสมพร้อมแก่การนำไปวิเคราะห์ สรุปผลแล้วหรือไม่ ในกรณีที่ข้อมูลที่ได้มาไม่มีความสอดคล้องกันผู้วิจัยจะใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่

3.1 ด้านข้อมูล (Data Triangulation)

3.1.1 ด้านสถานที่ จะใช้การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมฝาผนังอีสาน

3.1.2 ด้านบุคคล จะใช้การรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันที่มาจากประชากรหลายๆกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้รู้ กลุ่มปฏิบัติการ และกลุ่มทั่วไป เพื่อตรวจสอบว่าเป็นข้อมูลที่ตรงกันหรือไม่ เป็นต้น

3.2 ด้านทฤษฎี ผู้วิจัยใช้ทฤษฎี ทั้งแนวคิด และทฤษฎี แนวคิด มาเป็นเครื่องตรวจสอบความสอดคล้องความแตกต่างกันให้เป็นที่ยอมรับและน่าเชื่อถือ เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการวิจัยหรือไม่

3.3 ด้านผู้วิจัย ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลจากผู้วิจัยหลายคนที่ยังอยู่ในลักษณะเดียวกันมาตรวจสอบว่าได้ข้อมูลที่ตรงกับผลการวิจัยหรือไม่และหากมีข้อมูลส่วนใด ที่ยังไม่สมบูรณ์ผู้วิจัยก็จะทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไป เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย (Research Results)

สิม หรือพระอุโบสถ ชื่อเรียกในวัฒนธรรมชาวอีสานโบราณนิยมเรียก ว่า สิม สันนิษฐานกันว่ากร่อนมาจากคำว่า สีม่า สิมอีสานถือเป็นศิลปะสถาปัตยกรรมที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของวัดภาคอีสาน สิมหลายแห่งช่างได้วาดภาพจิตรกรรมที่เรียกตามภาษาถิ่นว่า “ฮูปแต้ม” ผลการวิจัยเรื่องวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมสิมอีสาน สรุปได้ดังนี้

1. สภาพทั่วไปของภาพจิตรกรรมบนผนังสิมอีสาน

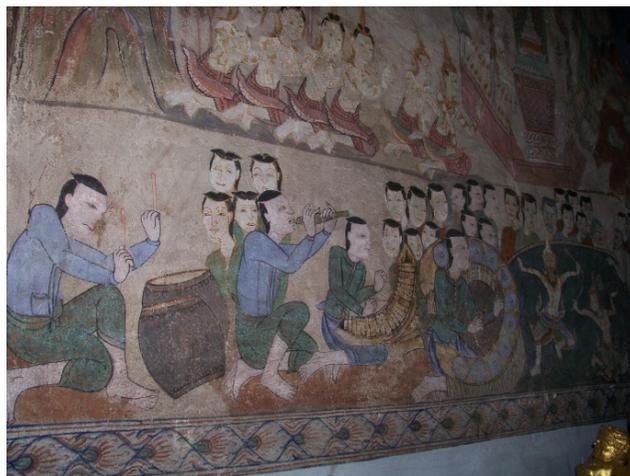
1.1 วัดยางทองวราราม ตั้งอยู่เลขที่ 1 บ้านยาง หมู่ที่ 1 ตำบลยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จิตรกรรมฝาผนังเขียนทั้งผนังด้านในและด้านนอก มีการร่างภาพลงบนกระดาษแล้วเขียนภาพสีฝุ่น จัดองค์ประกอบ ใช้เส้นสีดำแบ่งกลุ่มภาพออกเป็นตอน ๆ ในแต่ละห้องภาพภาพผนังด้านใน เขียนพระสาวกและพระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนังด้านนอก ใช้สีน้ำเงิน เช่นเดียวกัน โดยรวมเป็นวรรณะเย็นสีที่ใช้ส่วนใหญ่คือสีคราม สีเขียวคล้ำ สีน้ำตาล แด้มความสดใสด้วยสีเหลือง และสีส้ม พื้นภาพสีขาว ประกอบด้วยภาพบุคคล ภาพต้นไม้ ภาพภูเขาและเขตหิน มี

เนื้อหา เรื่องพุทธประวัติ พระมาลัย พระเวสสันดรชาดก และปาจิตต์ - อรพิมพ์ มีภาพหมอลำหมอแคนและฟ้อนรำ

ภาพที่ 1 ภาพจิตรกรรมฝาผนังแสดงการเป่าแคนและฟ้อนรำวัดยางทองวราราม

1.2 สิมวัดโพธาราม ตั้งอยู่ บ้านดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม จิตรกรรมฝาผนัง เขียนทั้งผนังด้านนอกและด้านใน ช่างจะวาดภาพลงบนพื้นผนังโดยไม่มีการรองพื้นก่อน ใช้สีฝุ่นผสมกาวส่วนประกอบ ปราสาท กำแพง บ้านเรือน ฆอดหิน ต้นไม้ สัตว์ต่าง ๆ ผนังด้านใน เขียนเรื่องพระเวสสันดรชาดก พุทธประวัติ รามสูร - เมขลา ผนังด้านนอก เขียนเรื่องพระเวสสันดรชาดก พระมาลัยโปรดสัตว์นรกเสด็จดาวดึงส์ พุทธประวัติ และเรื่องสินไซ พบการแสดงของหมอลำหมอแคนและดนตรีไทยคือวงปี่พาทย์และการแสดงละคร

ภาพที่ 2 แสดงการบรรเลงวงปี่พาทย์และการแสดงละครวัดโพธาราม

1.3 สิมวัดป่าเรไร ตั้งอยู่ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม จิตรกรรมฝาผนัง ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (ฮูปแต้ม)เขียนทั้งผนังด้านนอกและด้านใน เขียนด้วยสีฝุ่นวรรณะสีเย็นคือสีฟ้าคราม น้ำเงิน เขียว น้ำตาล ขาว และดำ ส่วนประกอบของภาพบุคคล เครื่องแต่งกาย สัตว์ ภูเขา ต้นไม้ ผนังด้านใน เป็นเรื่องพระพุทธประวัติ พระมาลัย ส่วนผนังด้านนอกเขียนเรื่อง พระลัก-พระลาม พระเวสสันดรชาดก นอกจากนี้ ช่างยังได้สอดแทรกภาพวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี พิธีเถรภิเษก การทำบุญตักบาตร การทอผ้า ดนตรีและการแสดงพบการละเล่นของหมอลำหมอลำแคน

ภาพที่ 3 แสดงการเป่าแคนและฟ้อนรำวัดป่าเรไร

1.4 สิมวัดสระบัวแก้ว ตั้งอยู่บ้านวังคูม ตำบลหนองเม็ก อำเภอนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น จิตรกรรมฝาผนัง เขียนด้วยสีฝุ่นวรรณะเย็น เน้นสีคราม สีเขียว สีเหลืองอมน้ำตาล สีน้ำตาลแดง และสีดำ ผนังด้านในเขียนเรื่องพุทธประวัติ ลินไซ ผนังด้านนอกเขียนเรื่อง พระลัก-พระลาม (รามเกียรติ์) การลำดับภาพผนังด้านใน เริ่มจากผนังด้านหน้าเวียนไปทางผนังด้านซ้าย ส่วนฮูปแต้มผนังด้านนอกลำดับภาพเริ่มจากผนังด้านข้างองค์พระประธานเวียนมาทางผนังด้านหน้า ไปจบที่ผนังด้านหลังองค์พระประธาน

ภาพที่ 4 การแสดงของหมอลำหมอแคนวัดสระบัวแก้ว

1.5 สิมวัดกลางมิ่งเมือง วัดกลางมิ่งเมืองเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญ ตั้งอยู่ในใจกลางเมืองร้อยเอ็ด จะปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังเฉพาะด้านนอกเท่านั้น ลักษณะของภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนเรื่องราววรรณกรรมทางพุทธศาสนา โดยนำเอาเรื่องทศชาติชาดกมาเขียนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังและภาพสัตว์ประจำปีนักษัตรไว้ในซุ้มเหนือหน้าต่าง ชาดกแต่ละเรื่องของทศชาติจะมีคติธรรมแตกต่างกัน ใจความแต่ละเรื่องไม่ซ้ำกัน ปรากฏภาพการแสดงของหมอลำหมอแคน

ภาพที่ 5 การแสดงของหมอลำหมอแคนวัดกลางมิ่งเมือง

1.6 สิมวัดบ้านประตู่ชัย ตำบลนิเวศน์ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ภาพจิตรกรรมเขียนเรื่องสังข์ศิลป์ชัย (สินไซ) พระมอญ พระเวสสันดร พระพุทธเจ้า 5 องค์ รวมทั้งวิถีชีวิตของชาวบ้านอีกด้วย การให้สีสำนวนรูปร่างหน้าตาของตัวละครและองค์ประกอบต่างๆ ผสมผสานระหว่าง

วัฒนธรรมของภาคกลางและภาคอีสานได้อย่างลงตัว สวยงามและประณีต ภาพที่พบคือการแสดงของหมอลำและหมอแคน

ภาพที่ 6 แสดงให้เห็นการละเล่นเป่าและพ้อนลำของหมอลำหมอแคนสมิวัดบ้านประตู่ชัย

2. วัฒนธรรมดนตรีและการแสดงที่ปรากฏบนจิตรกรรมลืออีสาน จากการศึกษาพบ 2 ประเด็น คือ (1) วัฒนธรรมดนตรีและการแสดงที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลางของไทย เนื่องจากแต่เดิมดินแดนอีสานเป็นอาณาจักรล้านช้าง ต่อมาเมื่อ ค.ศ.1779 ก็ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศสยามทางราชสำนักได้แต่งตั้งเจ้าเมืองให้มีบทบาทในการบริหารอย่างอิสระเพียงแต่ส่งเครื่องบรรณานุกรม และรับนโยบาย ตลอดจนให้ความจงรักภักดี แต่เจ้าเมืองจึงมีค่านิยมตามอย่างเจ้านายฝ่ายสยาม ทำให้วัฒนธรรมนี้แพร่กระจายเข้ามา เช่น การแต่งกาย ดนตรีและการแสดงคือ วงดนตรีไทย วงปี่พาทย์ วงเครื่องสายและวงมโหรีตลอดจนการแสดงละคร เช่น พ้อนรำ ลีเก ซึ่งแพร่อย่างมากทั่วอีสานในอดีต วงดนตรีตามแบบสยามยังปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังของลือนอกพื้นที่วิจัยด้วย (2) วัฒนธรรมหมอลำหมอแคนเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้าน ประจำท้องถิ่นที่มีมาแต่เดิมแพร่หลายทั่วภาคอีสาน คงเกี่ยวข้องในภาพกว้าง 2 ประการคือ ประการแรก แคนเป็นเครื่องดนตรีที่เก่าแก่และได้รับความนิยมในแถบนี้มีแหล่งผลิตที่ชัดเจน ประการที่สองเกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ไทยลาวซึ่งเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดค่านิยมเรื่องหมอลำหมอแคนขยายออกได้อย่างกว้างขวาง การแสดงที่เห็นในภาพคงเป็นหมอลำหมอแคนรุ่นเก่าเรียกว่า “หมอลำพื้น” ซึ่งมีการวิวัฒนาการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

โดยสรุป งานวิจัยนี้เป็นศึกษาสภาพและสาระทั่วไป และศิลปะและการแสดง ที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังลือนอกอีสาน ภาพจิตรกรรมที่เขียนขึ้นเกิดจากความศรัทธาทางศาสนา ภาพเป็นสิ่งที่ย้ำเตือนให้ผู้คนทำดี นอกจากนี้ยังสื่อให้เห็นสภาพสังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมในสมัยนั้น ส่วนด้านดนตรีศิลปะการแสดงได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ค่านิยมทางวัฒนธรรม และการเมืองปกครอง ส่วนการแสดงหมอลำหมอแคนเป็นหลักฐานที่บ่งบอกว่าศิลปะมีมาอย่างยาวนาน และได้รับความนิยมของคนในแถบนี้ งานวิจัยนี้จึงเป็นที่ใช้ศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและอาจใช้

เป็นข้อมูลสำหรับสร้างสรรค์ต่อยอดงานศิลปะได้เป็นอย่างดี อีกทั้งภาพจิตรกรรมท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่สามารถสะท้อนเหตุการณ์ในอดีต ดังนั้นจึงสมควรหาแนวทางอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมให้คงอยู่ต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

งานวิจัยเรื่องการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดมหาสารคามผ่านภาพเขียนและภาพถ่าย จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและภาคสนามโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพนำมาวิเคราะห์เรียบเรียงสามารถนำมาอภิปรายผลปรากฏดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของภาพจิตรกรรมบนผนังสิมอีสาน สภาพทั่วไปของจิตรกรรมฝาผนังอีสาน โดยส่วนใหญ่แล้วมีการเขียนภาพจิตรกรรมทั้งผนังด้านในและด้านนอกของผนังสิม จัดองค์ประกอบ ใช้เส้นสีดำแบ่งกลุ่มภาพออกเป็นตอน ๆ ในแต่ละห้องภาพ ภาพเขียนลงบนผนังจะประกอบด้วย 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติและชาดก ได้แก่ สังข์ศิลป์ชัย (สินไซ) พระมาลัย พระเวสสันดร พระพุทธเจ้า 5 องค์ 2) เรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิต 3) เรื่องราวเกี่ยวกับวรรณกรรม ได้แก่ สินไซ พระลัก-พระลาม (รามเกียรติ์) 4) เรื่องราวเกี่ยวกับการศิลปะการแสดง ได้แก่ หมอลำหมอลำแคน มโหรี วงปี่พาทย์ และได้มีการจัดระเบียบองค์ประกอบของภาพโดยไม่มีเกณฑ์ในการจัดแนชัด และมีอิสระในการเขียนภาพของช่างแต้ม ซึ่งมีความสอดคล้องกับ ไพโรจน์ สโมสร์ (2532) กล่าวว่าจิตรกรรมฝาผนังอีสาน มีรูปแบบ กรรมวิธี หลักการจัดองค์ประกอบศิลป์ไม่มีกฎเกณฑ์แนชัดจิตรกร (ช่างแต้ม) สามารถแสดงออกได้อย่างอิสระเสรี สามารถ แบ่งตามลักษณะของเรื่องได้เป็น 2 กลุ่ม คือ เรื่องทางศาสนา และวรรณกรรมท้องถิ่นกลุ่มแรก แบ่งย่อยได้แก่ พุทธประวัติ พระมาลัย ไตรภูมิ อรรถกถา ชาดก ปรีศนาธรรม ส่วนกลุ่มหลัง ได้แก่สินไซ (ศิลป์ชัย) พระรามชาดก หรือพระลัก - พระลาม สุริยวงศ์ กาละเกด และเรื่องปาจิตต์ - อรพิมพ์ลักษณะรูปแบบของชูปแต้มในกลุ่มอีสานกลางนี้มีความเป็นตัวของตัวเองไม่ว่าจะพิจารณาถึงเทคนิคกรรมวิธี องค์ประกอบ สีเส้น รวมถึงเรื่องราว เนื้อหา สาระเป็นงานศิลปะพื้นบ้านที่บริสุทธิ์ มีความเป็นตัวของตัวเอง วิญญาณอีสานที่เห็นได้ชัดเจนนสะท้อนอยู่ในภาพตัวพระตัวนางและภาพที่แสดงวัฒนธรรมชาวบ้าน ภาพฉากจะสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมการแต่งกาย การละเล่น เครื่องใช้ สามารถสืบทอดประวัติศาสตร์ของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี และยังคงสอดคล้องกับ สงวน รอดบุญ (2524) ได้กล่าวถึง การจัดองค์ประกอบศิลปะว่าไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวอาจเป็นการจัดองค์ประกอบด้านเนื้อหา หรือเป็นการจัดองค์ประกอบในด้านรูปแบบเพียงด้านเดียวในการจัดองค์ประกอบศิลปะเป็นการนำเอามูลฐานทางศิลปะมาจัดประกอบด้วยกันได้แก่ เส้น สี รูปร่าง รูปทรง พื้นที่ ปริมาตร จังหวะ ลักษณะผิว ลักษณะที่ตัดกัน และความสมดุล เป็นต้น

ในส่วนของเรื่องสีที่ใช้เน้นโดยรวมเป็นสีที่ใช้ส่วนใหญ่ในการเขียนภาพจะเป็นสีเขียว โดยมีการใช้ทั้งสีเคมี และสีธรรมชาติที่หาได้จากท้องถิ่น ได้แก่ สีคราม สีเขียวคล้ำ สีน้ำตาล แต้มความสดใสด้วยสีเหลือง และสีส้ม พื้นภาพสีขาว ซึ่งสอดคล้องกับสุมาลี เอกชนนิยม (2546) ได้ศึกษาจิตรกรรมฝาผนังวัดโพธารามและวัดป่าเรไรย์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม พบว่า สีที่ใช้ใน

จิตรกรรมฝาผนังทั้งสองวัด มีโครงสร้างเหมือนกัน คือ สีที่ใช้มี 2 ประเภท ได้แก่ สีเคมี จากประเทศจีน เช่น ครามอินดิโก สีเขียวเทอร์คอยท์ สีเหลือง และสีจากธรรมชาติ จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น สีครามจากต้นคราม สีน้ำตาลเข้มหรือน้ำตาลอมดำ ได้จากยางต้นน้ำเกลี้ยง (รัก) สีม่วงได้จากลูกหว้า สีดำจากเขม่ากันหม้อ สีดินแดงได้จากหิน สีขาวได้จากการเผาเปลือกหอย ช่วงมีกลวิธีสร้างสีใหม่โดยใช้สีหลักผสมกัน เช่นเขียวเทอร์คอยท์ผสมขาว เป็นเขียวอ่อน สีครามอินดิโกผสมขาวได้สีฟ้าอ่อน สีเหลืองผสมสีดินแดงได้สีส้ม สีส้มผสมดำ ได้สีน้ำตาล น้ำหนักของสีจะอ่อนหรือเข้ม ขึ้นอยู่กับสัดส่วนของสีที่นำมาผสมกัน ตัวประสานหรือกาว ได้จากยางไม้ และยังสอดคล้องกับ Sarah and Emma (2006) ซึ่งได้ศึกษาการใช้สีจากดินในการวาดภาพจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยศึกษาเปรียบเทียบว่าศิลปินมีพัฒนาการการใช้สีธรรมชาติที่ได้จากดินเป็นอย่างไร ผลการศึกษาพบว่า มนุษย์ตั้งแต่ยุคโบราณมีการใช้สีธรรมชาติในการสร้างสรรคงานศิลปะอย่างหลากหลาย เช่นการใช้สีธรรมชาติในการวาดภาพบนผนังถ้ำ และศิลปินที่ใช้สีธรรมชาติจากดินจะเป็นศิลปินที่วาดภาพบนผนังถ้ำและบนภาชนะเท่านั้นและเป็นศิลปินในยุคกลางและยุคสมัยใหม่เท่านั้นเช่นกัน ปัจจุบันศิลปินบางกลุ่มที่ต้องการแสดงออกถึงความเป็นจริงของธรรมชาติก็ยังคงใช้สีจากธรรมชาติอยู่แต่จะผสมกับสีเคมีด้วย

2. วัฒนธรรมดนตรีและการแสดงที่ปรากฏบนจิตรกรรมสิมอีสาน วัฒนธรรมทางดนตรีเป็นวัฒนธรรมที่มีอยู่ในทุกสังคม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันมนุษย์ตั้งเกิดจนตาย ดนตรีที่สร้างขึ้นมานั้นเป็นการระบายความคิดความรู้สึก มโนภาพ ซึ่งอาจเป็นความสุขหรือความทุกข์ เป็นสิ่งที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ดนตรีที่เกี่ยวข้องกับสังคมหรือที่เรียกกันว่าดนตรีท้องถิ่นซึ่งได้มีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น อีกทั้งยังมีดนตรีที่ได้รับวัฒนธรรมจากภายนอกที่เข้ามามีบทบาทในบางท้องถิ่นอีกด้วย วัฒนธรรมทางดนตรีนอกจากจะมีการเรียนรู้สืบทอดกันมาที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางดนตรีของแต่ละกลุ่มแล้ว ยังได้มีการบันทึกภาพเหตุการณ์เกี่ยวกับดนตรีลงบนสิมอีสานอีกด้วยที่ปรากฏ เช่น วัดยางทองวราราม สิมวัดโพธาราม สิมวัดป่าเรไร สิมวัดสระบัวแก้ว สิมวัดกลางมิ่งเมือง สิมวัดบ้านประตูชัย ภาพเหตุการณ์ในจิตรกรรมฝาผนังอีสาน เป็นการชี้ให้เห็นถึงเรื่องราวประวัติศาสตร์วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อ ดนตรีการแสดงในอดีต ที่ได้สืบทอดให้เห็นมาจนถึงปัจจุบัน โดยปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังอีสาน มีอยู่ 2 ประเด็น อันได้แก่ 1) ดนตรีตรีท้องถิ่น หมอลำหมอลำแคน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางดนตรีพื้นถิ่นของบริเวณแถบนี้มาแต่อดีต และยังมีมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชุมชน ใช้หมอลำโดยกรแก้ไขปัญหาสังคม การเมืองการปกครอง ด้านสาธารณสุข โดยผ่านกลอนลำ สอดคล้องกับ (Sitthisak Champadaeng 2010) ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของหมอลำในการแก้ปัญหาสังคม ได้แก่ การรณรงค์กลอนลำในการเสริมสร้าง ความมั่นคงของชาติ ถูกแต่งขึ้น เพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์และเสริมสร้างประชาธิปไตย และมีการรณรงค์ให้ประชาชนมีความสนใจด้านการศึกษาควบคู่ไปกับการควบคุมจำนวนประชากรโรคติดต่อสนับสนุนการออกกำลังกาย ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ รณรงค์ใช้ทรัพยากร

กำจัดขยะในชุมชน การป้องกันและบำบัดรักษาแก้ปัญหาเสพติด 2) วัฒนธรรมดนตรีที่ได้รับมาจากภาคกลาง เช่น วงมโหรี วงปี่พาทย์ และวงเครื่องสาย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางดนตรีจากภายนอกที่ได้รับเข้ามาจากภาคกลางของไทย แสดงให้เห็นถึงการแพร่กระจายของวัฒนธรรมดนตรีในภาคกลางสู่ภาคอีสาน ซึ่งสอดคล้องกับ ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (นิยพรณ วรณศิริ, 2539) ได้อธิบายว่า วัฒนธรรมหนึ่ง ๆ จะแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่นๆ ได้ต้องยึดหลักว่า วัฒนธรรมคือ ความคิด และพฤติกรรม (ผลของความคิด) ที่ติดต่อบุคคลบุคคลไปถึงที่ใดวัฒนธรรมก็จะไปถึงที่นั่น ดังนั้น การแพร่กระจายของวัฒนธรรมจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้ 1) หลักภูมิศาสตร์ ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น เช่น ไม่มีภูเขาสูง ทะเลกว้าง ทะเลทราย หิมะ ป่าทึบ เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของคนที่มีวัฒนธรรมติดตัว หลักทางภูมิศาสตร์เป็นอีกทางหนึ่งในการเผยแพร่วัฒนธรรมทางดนตรี เมื่อมีการเดินทางสะดวกก็ทำให้วัฒนธรรมแพร่กระจายได้ดียิ่งขึ้น 2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การที่ผู้คนที่ต้องเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กันส่วนมากเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปเที่ยวเตร่ดูสิ่งแปลกใหม่ แต่ ก็ต้องมีเงินทองจึงจะไปเที่ยวถิ่นอื่นได้ คนที่มีเศรษฐกิจดีจึงมีโอกาสนำวัฒนธรรมติดตัวไปสังสรรค์กับวัฒนธรรมอื่นได้ 3) ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ การสนใจไปแลกเปลี่ยนวิธีการ พฤติกรรมใหม่และความรู้ เป็นต้น การไปศึกษายังถิ่นอื่นจึงเป็นการไปแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยตรง การรู้จักใคร และการแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรม การไปร่วมปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนา และการอพยพโยกย้ายถิ่นเพราะเกิดภัยทางสังคม เช่น เกิดสงคราม และความขัดแย้ง การประสพภัยธรรมชาติ เช่น ข้าวยากหมากแพง แห้งแล้ง และการยึดครองโดยผู้รุกราน เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น 4) การคมนาคมที่ดี เป็นปัจจัยเอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เช่น ถนนดี พาหนะสำหรับการโดยสาร และการเดินทางในระยะทางไม่ไกลเกินไปนัก ล้วนแล้วแต่เป็นการเร่งการแพร่กระจายที่ดีอีกด้วย ด้วยเหตุปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้น่าจะเป็นการทำให้วัฒนธรรมทางดนตรีของภาคกลางได้แพร่กระจายมาบริเวณภาคอีสาน ที่ปรากฏอยู่ในสิมวัดโพธาราม ตั้งอยู่ บ้านดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ที่ปรากฏวงมโหรีปี่พาทย์แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลทางดนตรีมาจากภาคกลางในสมัยนั้น

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

1 ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 องค์ความรู้จากการศึกษาวิจัย สามารถนำไปเป็นองค์ความรู้สำหรับวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของจังหวัดมหาสารคาม

1.2 ภาพถ่ายและเขียนของจังหวัดมหาสารคาม สื่อให้เห็นภาพในอดีตและปัจจุบัน และสามารถสนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดมหาสารคามในระดับประเทศ ระดับท้องถิ่น และระดับชาติต่อไป

1.3 การประยุกต์จากงานวิจัยเป็นหนังสือภาพเพื่อ สื่อให้เห็นถึงเมืองมหาสารคามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ศึกษาพัฒนาการการประยุกต์ใช้เครื่องมือในการเขียนภาพและถ่ายภาพของจังหวัดมหาสารคาม

2.2 ศึกษาภาพเขียนและภาพถ่ายของในภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.3 ศึกษาวิเคราะห์ภาพเขียนและภาพถ่ายของจังหวัดมหาสารคาม

เอกสารอ้างอิง (References)

นียบรรณ (ผลวิวัฒน์) วรรณศิริ. (2540). *มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ไพโรจน์ สโมสร. (2532). *จิตรกรรมฝาผนังอีสาน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

สงวน รอดบุญ. (2524). *ศิลปะกับมนุษย์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

สุมาลี เอกชนนิยม. (2548). *ฮูปแต้มในลุ่มอีสาน*. กรุงเทพฯ: มติชน.

Sarah and Emma. (2006). *Molecular and cell biology methods for fungi / edited by Amir Sharon*. New York: Humana.

Sitthisak Champadaeng. (2010). The Role of Molam in Solving Social Problems. *Journal of Social Sciences*. 6(3),365-368.